

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ

ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΖΑΚΑ ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ

ΜΑΣΤΡΟΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

ΤΣΟΥΚΝΙΔΑ ΗΛΙΑΝΑ

ΜΠΕΛΙΑ ΜΙΧΑΕΛΑ

ΑΝΥΦΑΝΤΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

ΜΠΕΣΣΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΚΙΣΣΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ

ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

ΤΟΥΡΧΑΝΑΪ ΟΡΤΕΝΣΑ

ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ

ΠΙΚΕΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΙΣΜΑΪΛΙ ΚΡΙΣΤΙΑΝ

ΚΟΥΤΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΚ.-ΑΓΓΕΛ.

ΚΟΥΤΗ ΕΡΡΙΚΑ

ΜΙΣΑΪ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Υπεύθυνη Καθηγήτρια : Ζοτού Παναγιώτα-Χριστίνα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι άνθρωποι από την αρχαιότητα έθεταν ερωτήματα σχετικά με την ψυχή, το πνεύμα και τις νοητικές διεργασίες. Ήταν το πείραμα όμως που ανέδειξε την ψυχολογία σε επιστήμη και την διαχώρισε από τον κλάδο της φιλοσοφίας. Πώς όμως χρησιμοποιείται το πείραμα στην επιστήμη αυτή και ειδικότερα στους διάφορους ερευνητικούς της τομείς όπως π.χ. η κοινωνική ψυχολογία; Πως θεμελίωσε τις διάφορες θεωρητικές σχολές της ψυχολογίας; Είναι τελικά ακίνδυνη η χρήση του πειράματος ή πρέπει να τηρούνται αυστηρά κάποιοι ηθικοί και δεοντολογικοί κανόνες, από τη στιγμή μάλιστα που πειραματόζωα είναι πολλές φορές οι ίδιοι οι άνθρωποι;

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ	σελ. 4 - 6
Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	σελ. 6 - 12
• ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΣ	σελ. 6 - 11
Οι πρόδρομοι του Συμπεριφορισμού: Thorndike και Pavlov	σελ. 6 - 7
Ο ιδρυτής του Συμπεριφορισμού John Watson	σελ. 8 - 9
Burrhuw F.Skinner	σελ. 9 - 11
• ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ (Gestalt)	σελ. 11 - 12
ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΕ ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ..	σελ. 12 - 21
• ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	σελ. 13 - 19
Ο Στάνλει Μίλγκραμ και η υπακοή στην εξουσία	σελ. 13 - 16
Το πείραμα Συμμόρφωσης -The Asch Conformity Experiment	σελ. 16 - 17
Το πείραμα του Zimbardo – Πείραμα του Στάνφορντ	σελ. 18 - 19
• ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	σελ. 20 - 21
Το πείραμα μνήμης των Loftus και Palmer	σελ. 20
Το μέγεθος της βραχυπρόθεσμης μνήμης	σελ.20 - 21
• ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	σελ. 21
ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΤΕΛΙΚΑ ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ;	σελ.22
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 23
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	σελ. 23 - 24

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Η ψυχολογία είναι η επιστήμη που σκοπό έχει να περιγράψει και να εξηγήσει τη συμπεριφορά και τις νοητικές διεργασίες κυρίως του ανθρώπου αλλά και των άλλων έμβιων όντων. Συμπεριφορά θεωρείται η δραστηριότητα ενός οργανισμού, που μπορεί να παρατηρηθεί από κάποιον άλλο οργανισμό ή από τα μηχανήματα ενός πειραματιστή.

Η ψυχολογία είναι μια εμπειρική επιστήμη που χρησιμοποιεί τη μεθοδολογία των εμπειρικών επιστημών, την παρατήρηση και κυρίως το πείραμα, για τη διεξαγωγή ερευνών που σκοπό έχουν να περιγράψουν και να εξηγήσουν τη συμπεριφορά. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η γέννηση της ψυχολογίας ως επιστήμης τοποθετείται στο 1879, το χρόνο δηλαδή που ο Γερμανός ψυχολόγος Wilhelm Wundt ίδρυσε το πρώτο εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας στη Γερμανία, παρόλο που ο προβληματισμός για τα ψυχολογικά φαινόμενα είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα.

Από την αρχαιότητα οι φιλόσοφοι είχαν διατυπώσει διάφορες θεωρίες για την ψυχή, το πνεύμα και τα νοητικά φαινόμενα. Η έμφαση που έδωσαν οι εμπειριστές φιλόσοφοι στη σημασία των αισθήσεων και στη μελέτη της λειτουργίας τους, άνοιξε το δρόμο για μια εμπειρικά βασιζόμενη ψυχολογία, ανεξάρτητη από τη φιλοσοφία. Από τους πιο σημαντικούς υποστηρικτές της ιδέας ότι η ψυχολογία είναι μια ανεξάρτητη, εμπειρική επιστήμη ήταν ο John Stuart Mill (1806-1873), ο οποίος θεωρούσε ότι οι σκέψεις, τα αισθήματα και οι πράξεις έχουν αίτια και ακολουθούν νόμους, οι οποίοι είναι δυνατόν να ανακαλυφθούν και επομένως μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επιστημονικής μελέτης.

Ο John Stuart Mill, και μετά από αυτόν οι Alexander Brain και Herbert Spencer, πίστευαν ότι η ψυχολογία έχει τη θέση της ανάμεσα στις πειραματικές επιστήμες και όχι στη στοχαστική φιλοσοφία. Δεν θεωρούνται ως ιδρυτές της ψυχολογίας γιατί δεν ασχοληθήκαν οι ίδιοι με ψυχολογικές έρευνες, ούτε φρόντισαν να ιδρύσουν εργαστήρια ψυχολογίας, όπως έκανε ο Wilhem Wundt. Σε αντίθεση με τους φιλοσόφους, ο Wilhem Wundt εργάστηκε πειραματικά στο χώρο της ψυχολογίας και προσπάθησε να επινοήσει κατάλληλες μεθόδους για την ανάπτυξη της ψυχολογίας ως εμπειρικής επιστήμης.

Ο Wilhem Wundt (1832-1920) πίστευε ότι η ψυχολογία πρέπει να είναι η πειραματική επιστήμη του νου που θα εξηγήσει τα πολλαπλά φαινόμενα της

συνείδησης και όχι μόνο τους νόμους του συνειρμού των ιδεών, όπως πίστευαν οι εμπειριστές φιλόσοφοι. Ο Wundt σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και έγινε λέκτορας της φυσιολογίας το 1857 στο ίδιο πανεπιστήμιο. Ήταν βοηθός του Helmholtz και ενήμερος όλων των ευρημάτων της νευροφυσιολογίας της εποχής του. Ο Hermann von Helmholtz (1821-1894), από τους σημαντικότερους νευροφυσιολόγους του 19ου αιώνα, όχι μόνο είχε γράψει κλασικά έργα για τη φυσιολογία της όρασης και της ακοής αλλά είχε καταφέρει να μετρήσει πειραματικά την ταχύτητα των νευρικών ώσεων, καταρρίπτοντας την παραδοσιακή πεποίθηση ότι τα νοητικά φαινόμενα δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο επιστημονικής παρατήρησης και μέτρησης.

Ο Wundt πίστευε ότι πέρα από το επίπεδο της νευροφυσιολογίας υπάρχει ένα άλλο επίπεδο, αυτό της συνειδητής ψυχολογικής εμπειρίας, το οποίο μπορεί να μετρηθεί πειραματικά, και το οποίο αποτελεί αντικείμενο της ανεξαρτήτης επιστήμης της ψυχολογίας. Στο βιβλίο του *Principles of Physiological Psychology* (1873-1874) δείχνει μια μεγάλη ευαισθησία για τα φιλοσοφικά, νευροφυσιολογικά και πειραματικά προβλήματα που επηρεάζουν την ίδρυση της ψυχολογίας ως επιστήμης. Επιχειρηματολογεί εναντί του αναγωγικού υλισμού διότι πιστεύει ότι τα νοητικά φαινόμενα έχουν τα αίτια τους όχι μόνο στις φυσιολογικές λειτουργίες του εγκεφάλου αλλά και σε κινήτρα και επιθυμίες που δεν πρέπει να συγχρονίζονται με βιολογικά ενστικτά ή αντανακλαστικές αντιδράσεις, και προέρχονται από το άτομο ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της προσωπικότητας του και του χαρακτήρα του.

Το 1879 παίρνει τη θέση του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας και ιδρύει το πρώτο εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας. Διατυπώνει τις αρχές της πειραματικής ενδοσκοπησης και μέσα από ένα μεγάλο αριθμό διατριβών διαμορφώνει τις τεχνικές των νευροφυσιολογών, προσθέτοντας σ'αυτές τις λεκτικές εμπειρίες των υποκειμένων κατά τη διάρκεια ενός πειράματος. Η ψυχολογία του ονομάζεται Δομιστική διότι στοχεύει στην ανακάλυψη της δομής της συνείδησης, δηλαδή των νομών που επιτρέπουν την εμφάνιση της συνειδητής εμπειρίας πέραν των νευροφυσιολογικών αλλαγών που συμβαίνουν στο επίπεδο των νευρώνων. Πέρα την ωριμότητα της σκέψης του, η πειραματική μέθοδος που ανέπτυξε ο Wundt, η ενδοσκοπηση, είχε σοβαρά προβλήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας που βασίζονται κυρίως στο γεγονός ότι δεν μπορεί κανείς να είναι ταυτοχρόνα παρατηρητής και παρατηρούμενος.

Περίπου την ίδια εποχή, στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο William James (1842-1910) γίνεται ο πρώτος καθηγητής ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Harvard. Ο

William James ο οποίος θεωρείται πατέρας της αμερικανικής ψυχολογίας, συμφωνούσε με τον Wundt ότι η ψυχολογία πρέπει να είναι μια ανεξάρτητη επιστήμη με σκοπό τη μελέτη και κατανόηση των νοητικών φαινομένων και της συνειδητής εμπειρίας. Δεν ήταν όμως συμφωνός με τις μηχανιστικές-δομιστικές θεωρήσεις του Wundt και πίστευε ότι έμφαση πρέπει να δοθεί σε μια δυναμική, εξελικτική προσέγγιση των νοητικών διεργασιών με βάση τη λειτουργικότητά τους, εναντίον την ενδοσκοπήσης. Όπως ενδεικτικά ανέφερε, «το ερώτημα είναι όχι τι είναι αυτή η νοηματική κατάσταση αλλά σε τι χρησιμεύει αυτή η νοηματική κατάσταση» (James, 1890/1981). Ο William James ήταν προφανώς επηρεασμένος από τις θεωρίες του Δαρβίνου. Ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν την άποψη ότι ο σωστός τρόπος μελέτης των ψυχολογικών φαινομένων είναι μέσω της εξέτασης της προσαρμοστικότητας τους αξίας και της λειτουργικότητάς τους. Γι' αυτό το λόγο η ψυχολογική θεωρία του William James ονομάζεται Λειτουργισμός. Ο William James δεν προσέφερε μια ολοκληρωμένη ψυχολογική θεωρία, πολλές όμως από τις απόψεις του επηρέασαν τα διάφορα κινήματα ιδεών στην ψυχολογία και έχουν περάσει ακόμα και στις σημερινές απόψεις. Η λειτουργιστική άποψη έκανε τους ψυχολόγους να ενδιαφερθούν για τις ατομικές διαφορές στη μάθηση και μνημονική ικανότητα, καθώς και σε άλλες διανοητικές λειτουργίες, και έβαλε τις βάσεις για τη μέτρηση της νοημοσύνης. Σημαντική ήταν επίσης η συμβολή του James στην ανάπτυξη του εφαρμοσμένου κλάδου της ψυχολογίας. Ενδιαφέρθηκε για την ψυχική υγεία, εφτιαξε νοσοκομεία και ιδρύματα για τους ψυχολογικά ασθενείς και θεωρείται ιδρυτής της εκπαιδευτικής ψυχολογίας στις ΗΠΑ.

Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΣ

Οι πρόδρομοι του Συμπεριφορισμού: Thorndike και Pavlov

Μαθητής του W. James στο Πανεπιστήμιο του Harvard, ο Edward Lee Thorndike (1874-1949), είναι γνωστός για τα πειράματά του με γατες, που δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο του *Animal Intelligence*, βάσει των οποίων διέτυπωσε τις απόψεις του

σχετικά με τη μαθηση. Ο Thorndike τοποθέτησε πεινασμένες γάτες σε κλειστά κλουβιά, τοποθετώντας σε ορατό σημείο έξω από τα κλουβιά ένα πιάτο με φαγητό. Οι πόρτες των κλουβιών μπορούσαν να ανοίξουν όταν πατούσαν έναν μοχλό μέσα στο κλουβί. Αρχικά, τα ζώα χτυπούσαν και γρατζούνιζαν τις πλευρές του κλουβιού. Αναπόφευκτα, σε κάποιο σημείο, η γάτα πατούσε το μοχλό μέσα στο κλουβί και άνοιγε την πόρτα. Σε επανειλημμένες προσπάθειες, όταν η γάτα ξανατοποθετείτο μέσα στο κλουβί, παρόμοια ενεργητική συμπεριφορά επακολοιούσε αλλά σταδιακά το ζώο φαινόταν να μαθαίνει ότι το πάτημα του μοχλού άνοιγε την πόρτα του κλουβιού. Τελικά, όταν τοποθετείτο μέσα στο κλουβί πήγαινε στο μοχλό, τον πατούσε και δραπέτευε. Έτσι, τα νέα προβλήματα αρχικά επιλύονταν με συμπεριφορά δοκιμής-λάθους και τυχαίες λύσεις σε απαντήσεις που αναπαράγονταν όταν παρουσιαζόταν το κατάλληλο ερέθισμα. Ο Thorndike είδε τη μαθηση ως αποτέλεσμα μιας μακρας πορείας δοκιμών και λαθών και διευτύωσε δυο νομους της μαθησης, που βαζουν τις βασεις της συμπεριφοριστικης θεωριας αργοτερα: το νομο της αξασκησης και το νομο του αποτελεσματος. Συμφωνα με τον τελευταιο, «οταν ορισμενες πραξεις οδηγουν στην επιτυχια, η ευχαριστηση που ακολουθει τις κανει να αποτυπωνονται. Οταν δεν υπαρχει ευχαριστηση ξεχνιουνται».

Ο Ρώσος φυσιολόγος Ivan Pavlov είχε αναπτύξει μία δική του μέθοδο για να μετρά την ποσότητα γαστρικού υγρού που παρήγαγε ο οργανισμός των σκύλων. Με επεμβάσεις, χώριζε τον οισοφάγο απ' το στομάχι και το συνδέει με ένα μπολ στο πάτωμα. Έτσι όσο κι αν έτρωγε ο σκύλος, το φαγητό δεν κατέληγε ποτέ στο στομάχι, αλλά στο μπολ, από το οποίο συνέχιζε να τρώει το σκυλί. Το στομάχι του, συνδεόταν με ένα άλλο σωληνάκι, με το οποίο αφαιρούσε το γαστρικό υγρό και το μελετούσε. Όταν ολοκλήρωνε τις αναλύσεις του, το υγρό πωλούνται στην αγορά ως θεραπεία για τη δυσπεψία. Καθώς μελετούσε τη συμπεριφορά των σκύλων, αντιλήφθηκε ότι έτρεχαν τα σάλια τους, όχι μόνο όταν είχαν το φαγητό μπροστά τους και ετοιμάζονταν να φάνε, αλλά κι όταν πίστευαν ότι θα έφτανε το φαγητό. Συγκεκριμένα, ο Παβλόφ παρατήρησε ότι επειδή τα τάζαν οι βοηθοί του, που φορούσαν άσπρες ιατρικές ρόμπες, τα σκυλιά είχαν συνδέσει τις ρόμπες με το φαγητό και όποτε τις έβλεπαν, έτρεχαν τα σάλια τους. Ο Παβλόφ κατέληξε ότι όπως ο σκύλος, έτσι και ο άνθρωπος μπορεί, αν εκπαιδευτεί, να συνδέει τεχνητά ερεθίσματα με ενστικτώδεις λειτουργίες του οργανισμού, όπως η έκκριση σάλιου από τους αδένες του στόματος. Σύμφωνα με τις μελέτες του, ο ανθρώπινος εγκέφαλος μπορούσε να μελετηθεί μέσω φυσικών αντιδράσεων του σώματος.

Ο ιδρυτής του Συμπεριφορισμού John Watson

Το 1913, σε ένα άρθρο με τίτλο «Η ψυχολογία όπως τη βλέπει ένας συμπεριφοριστής», που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Psychological Review*, ένας νέος ψυχολόγος, ο John Watson (1878-1958), διατύπωσε την άποψη ότι οι ψυχολόγοι θα έπρεπε να ξεχάσουν την ενασχόληση τους με τη συνείδηση και όλες τις άλλες υποκειμενικές, μη παρατηρήσιμες νοητικές λειτουργίες. Αντιθέτως υποστήριξε ότι μια επιστημονική ψυχολογία πρέπει να οικοδομηθεί πάνω στη συστηματική μελέτη της παρατηρήσιμης συμπεριφοράς. «Η ψυχολογία όπως τη βλέπει ο συμπεριφοριστής είναι ένας καθαρά πειραματικός κλάδος των φυσικών επιστημών. Ο θεωρητικός της στόχος είναι η πρόβλεψη και ο έλεγχος της συμπεριφοράς. Η ενδοσκοπήση δεν αποτελεί κανένα ουσιαστικό μέρος στις μεθόδους της ψυχολογίας και η επιστημονική αξία των δεδομένων της δεν εξαρτάται από το πόσο καλά μπορούν να ερμηνευθούν μέσω της συνείδησης».

Εκτός από την έμφαση στη μελέτη της συμπεριφοράς ο Watson πίστευε επηρεασμένος από τις θεωρίες του Δαρβίνου ότι το ερευνητικό πρόγραμμα της ψυχολογίας δεν θα πρέπει να συμπεριλάβει μόνο τον άνθρωπο και την ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά να επεκταθεί σε ολόλο το ζωικό βασίλειο. «Ο συμπεριφορισμός στην προσπάθειά του να αποκτήσει μια ενοποιητική άποψη των αντιδράσεων των ζώων αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχει διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα. Η συμπεριφορά του ανθρώπου με όλη της την πολυπλοκότητα και εκλεπτύση, είναι ένα μόνο μέρος του ολικού σχεδίου διερεύνησης».

Επηρεασμένος από τα ευρήματα του Thorndike και του Ρώσου φυσιολογού Ivan Pavlov έδωσε μεγάλη σημασία στη μάθηση ως τον πιο σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά δημιουργείται από εξωτερικές αιτίες και όχι από εσωτερικές νοητικές καταστάσεις ή κινήτρα. Σε αντίθεση με το δομισμό του Wundt και το λειτουργισμό του James, ο Watson υποστήριξε ότι η ψυχολογία πρέπει να δώσει έμφαση (α) στη μελέτη της συμπεριφοράς έναντι της συνειδητής εμπειρίας, (β) στο ζωικό βασίλειο και όχι μόνο στον άνθρωπο, (γ) σε πρακτικές και όχι σε θεωρητικές αναζητήσεις, (δ) σε εξελικτικές και όχι υπαρξιακές προσεγγίσεις και (ε) στους εξωτερικούς παράγοντες στους οποίους οφείλεται η μάθηση και όχι σε εσωτερικές νοητικές καταστάσεις.

Το πείραμα του Γουάτσον που πραγματοποιήθηκε το 1920 και έχει μείνει γνωστό στα εισαγωγικά εγχειρίδια της ψυχολογίας ως το πείραμα του “μικρού Άλμπερτ”, έδειξε ότι τα συναισθήματα θα μπορούσαν να γίνουν εξαρτημένες απαντήσεις. Ο Watson έκανε ένα πείραμα για να διαπιστώσει αν είναι εφικτό να μάθουμε να

φοβόμαστε. Αυτός και η βοηθός του Ρέινερ, έδειξαν στον “μικρό Άλμπερτ” (μόλις έντεκα μηνών), ένα λευκό αρουραίο. Αρχικά ο Άλμπερτ δεν έδειξε κανένα φόβο για το τροκτικό. Στη συνέχεια παρουσίασαν το λευκό αρουραίο ενώ χτυπούσαν μια σιδερένια βέργα. Ο ήχος τρόμαζε το παιδί. Ο “μικρός Άλμπερτ” άρχισε να κλαίει. Αυτή η δεύτερη παρουσίαση επαναλήφθηκε αρκετές φορές. Τέλος, ο Γουάτσον και η βοηθός του Ρέινερ παρουσίασαν το λευκό αρουραίο χωρίς να κάνουν το θόρυβο, αλλά το αγόρι αυτή τη φορά έδειξε να φοβάται. Φοβόταν ακόμα και όταν του παρουσίαζαν άλλα τροκτικά.

Καθώς η ιστορία του “μικρού Άλμπερτ” έγινε ευρέως γνωστή, τέθηκε θέμα για το πόσο ηθικό ήταν το πείραμα του Γουάτσον και της Ρέινερ. (Harris, 1979) Το 2009 οι Beck, Levinson, and Irons αναζήτησαν τον “μικρό Άλμπερτ” για να δουν πώς η μελέτη του Γουάτσον επηρέασε τη ζωή του. Δυστυχώς, έμαθαν ότι πέθανε από υδροκεφαλία στη νεαρή ηλικία των έξι (6) ετών. Έτσι, δεν μπορούμε να συμπεράνουμε σε ποιο βαθμό αυτή η μελέτη είχε επιδράσει στη ζωή του “μικρού Άλμπερτ” (Beck, Levinson, Irons, 2009).

Το συναίσθημα του φόβου είναι πολύπλοκο, αλλά εντοπίζεται σε μία περιοχή του εγκεφάλου που ονομάζεται αμυγδαλή και σχετίζεται με τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά. Ασθενείς που έχουν κατεστραμμένη την αμυγδαλή, δεν αισθάνονται φόβο. Γεννιόμαστε με έμφυτη την προδιάθεση να φοβόμαστε. Αλλά το πως ανταποκρινόμαστε στο φόβο εξαρτάται από τις εμπειρίες που έχουμε βιώσει. Οι φοβίες μπορεί να οφείλονται σε συσχετίσεις με αρνητικές εμπειρίες. Μπορούμε να μειώσουμε το συναίσθημα του φόβου, συσχετίζοντας θετικές εμπειρίες με αυτά που φοβόμαστε. Αυτή η διαδικασία ονομάζεται ‘εξάλειψη φόβου’ (fear extinction).

Burrhuw F.Skinner

Ο συμπεριφορισμός του Watson δεν θα είχε μπόρεσει να επιβιώσει αν δεν εβρισκε ένα θερμο υποστηρικτή στο πρόσωπο του Αμερικανού ψυχολογού Burrhuw F.Skinner (1904-1990). Το βιβλίο του The Behavior of Organisms (1938) ήταν από τα πιο σημαντικά κείμενα της εποχής και είχε καταλυτική επίδραση στη διαμορφωση της πειραματικής ψυχολογίας. Ο συμπεριφορισμός κυριαρχησε στην αμερικανική ψυχολογία έως το 1960 περίπου. Ο Skinner έδωσε μεγάλη σημασία στους εξωτερικούς παραγοντες που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά και ιδιαίτερα στα ενισχυτικά γεγονότα που ακολουθούν μια αντίδραση σε ένα ερεθισμα. Από το

1930 έως το θάνατο του το 1990, ο Skinner προσπαθούσε να περιγράψει πως οι θετικές και αρνητικές ενισχύσεις διαμορφώνουν τη συμπεριφορά μέσω του μηχανισμού της συντελεστικής εξάρτησης. «Το ανεξάρτητο άτομο είναι μια ψευδαισθήση. Συμπεριφερομαστε με έναν ορισμένο τρόπο διότι έχουμε μάθει μέσα από την εξάρτηση να συμπεριφερομαστε με τέτοιο τρόπο. Η καλή κοινωνία είναι αυτή που βασίζεται στον έλεγχο της συμπεριφοράς μέσω των μεθόδων της θετικής εξάρτησης» (Skinner, 1938).

Ο κορυφαίος αμερικανός νεοσυμπεριφεριστής Μ.Φ. Σκίννερ είναι διάσημος στον χώρο της ψυχολογίας για τα γνωστά πειράματά του πάνω σε ζώα, με τα οποία κατέδειξε την δύναμη της επιβράβευσης και της ενίσχυσης στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς. Ο Σκίννερ χρησιμοποιούσε τροφή, μοχλούς και άλλα περιβαλλοντικά ερεθίσματα και απέδειξε ότι αυτό που φαίνεται ως αυτόνομη αντίδραση είναι στην πραγματικότητα αποτέλεσμα ερεθισμάτων, γεγονός που έθεσε υπό αμφισβήτηση την αντίληψη της ελεύθερης βούλησης, αντίληψη που ήταν για πολύ καιρό αποδεκτή. Ο Σκίννερ πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της καριέρας του μελετώντας και τελειοποιώντας αυτό που ονόμασε συντελεστική εξαρτημένη μάθηση, τα μέσα, δηλαδή, με τα οποία οι άνθρωποι μπορούν να εκπαιδεύουν άλλους ανθρώπους ή και ζώα, προκειμένου αυτή ή αυτά να εκτελούν ολόκληρο σύνολο εργασιών και να αναπτύξουν τις δεξιότητες τους μέσω της θετικής ενίσχυσης.

Ο Σκίννερ ισχυρίστηκε ότι ο νους, ή αυτό που τότε ονομαζόταν νοησιарχία, ήταν άσχετος, ακόμα και ανύπαρκτος, και ότι Ψυχολογία θα πρέπει να επικεντρώνεται μόνο σε χειροπιαστές και μετρήσιμες συμπεριφορές. Οραματίστηκε να δημιουργήσει μία παγκόσμια κοινότητα που θα κυβερνούσαν συμπεριφοριστές Ψυχολόγοι οι οποίοι θα διαμόρφωναν ή θα εκπαιδεύαν τους πολίτες της σε φάλαγγες καλοπροαίρετων ρομπότ. Από όλους τους Ψυχολόγους του 20ου αιώνα, τα πειράματα και τα συμπεράσματα του Σκίννερ σχετικά με τη μηχανιστική φύση ανδρών και γυναικών είναι ίσως αυτά που έχουν υποστεί και τη μεγαλύτερη κριτική, ωστόσο παραμένουν επίκαιρα στην εποχή μας, η οποία κατακλίνεται όλο και περισσότερο από την τεχνολογία.

Ο Σκίννερ ξεκίνησε τα πρώτα πειράματά του σχετικά με τον Συμπεριφορισμό πάνω στα ζώα όντας μαγεμένος και «καθοδηγημένος» από τον Παβλόφ. Αρχικά ξεκίνησε με τους αρουραίους, όταν ένας φοιτητής του έφερε μια κούτα γεμάτη από αυτά. Ήταν αποφασισμένος να αποδείξει ότι αν ανταμείβεις το υποκείμενο όταν κάνει μια συγκεκριμένη κίνηση, θέλοντας να το καθοδηγήσεις να την ξανακάνει, το ξαναανταμείβεις ακόμα και όταν κάνει την συγκεκριμένη κίνηση

τυχαία. Έπειτα όμως, σταμάτησε να ανταμείβει το υποκείμενο τόσο συχνά, και άρχισε να το ανταμείβει την 3η φορά που έκανε την ίδια κίνηση. Και μετά όλο και πιο σπάνια. Έτσι έκανε και με τους αρουραίους. Τους έμαθε ότι όταν πατάνε έναν μοχλό, θα βγαίνει φαγητό από μέσα, το οποίο ήταν η ανταμοιβή τους. Στην πορεία ενώ οι αρουραίοι συνέχιζαν να πατάνε τον μοχλό, σταμάτησε να τους δίνει το φαγητό τόσο συχνά με αποτέλεσμα οι αρουραίοι να τον πατάνε διαρκώς σαν πρεζόνια ελπίζοντας ότι θα πάρουν την δόση τους. Με τον ίδιο τρόπο πειραματίστηκε με μία γάτα και μερικά περιστέρια όπου το αποτέλεσμα ήταν η γάτα να παίζει πιάνο και τα περιστέρια πινκ πονκ.

Μπορεί να μην φαίνεται σημαντική αυτή η ανακάλυψη του, ότι δηλαδή δεν έχουμε ελεύθερη βούληση αλλά καθοριζόμαστε από την πρακτική της ενίσχυσης μόνο, αλλά ήταν από τις πιο σημαντικές ανακαλύψεις του 20ου αιώνα καθώς με αυτόν τον τρόπο έμαθαν σε ψυχοπαθείς να τρώνε μόνοι τους και σε αυτιστικούς να μπορούν να ντυθούν χωρίς να χρειάζονται την βοήθεια κάποιου. Αλλά και πέρα από αυτό, ας αναλογιστούμε λίγο την δύναμη που μπορεί να έχει κάτι τέτοιο. Με την ανθρώπινη βλακεία να αιωρείται παντού, είναι τρομερά εύκολο σε λάθος χέρια αυτό να αποτελέσει τον πυρήνα για την δημιουργία ενός παντοδύναμου στρατού. Και νομίζω ότι όλοι μπορούμε να καταλήξουμε στο γεγονός ότι ήταν ένα από τα πιο σημαντικά πειράματα του 20ου αιώνα.

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ (Gestalt)

Στις αρχές του 20ου αιώνα στην Γερμανία συγκροτήθηκε μια ομάδα ψυχολόγων, ανάμεσα στους οποίους και οι Max Wertheimer (1880-1943), Kurt Kofka (1886-1941) και Wolfgang Kohler (1897-1967), που υποστήριζαν την άποψη ότι η συνειδητή εμπειρία μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή ως ένα σύνολο και όχι ως κάτι που συγκροτείται από διάφορα επιμέρους στοιχεία. Αυτοί οι ψυχολόγοι παίρνουν το όνομα Gestalt, που στα γερμανικά σημαίνει κάτι σαν σχηματοποίηση ή μορφοποίηση (στα Ελληνικά η ψυχολογική αυτή θεωρία έχει αποδοθεί ως ψυχολογία της μορφής ή μορφολογική ψυχολογία). Οι ψυχολόγοι της μορφής μελετούν φαινόμενα της αντίληψης για να δείξουν ότι ο ανθρώπινος νους προσδίδει δομή και νόημα στις αισθήσεις σχηματοποιώντας τες σε αναλλοίωτα σύνολα, σε αντίθεση με τις απόψεις του Wundt και των υποστηρικτών των νόμων του συνειρμού των ιδεών.

Ο Wolfgang Kohler είναι ιδιαίτερα γνωστός για τα πειράματα του με χιμπατζήδες, στα οποία δείχνει, σε αντίθεση με τα πειράματα του Thorndike, ότι η λύση ενός προβλήματος μπορεί να είναι το αποτέλεσμα μιας ξαφνικής ενόρασης και όχι μιας μακράς πορείας δοκιμών και λαθών ή ενισχύσεων. Ένα από τα σημαντικά ευρήματα του Kohler ήταν ότι η μάθηση δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τα αποτελέσματα, τις ενισχύσεις που ακολουθούν την αντίδραση. Οι χιμπατζήδες έπρεπε να λύσουν τα προβλήματα που τους έθετε πριν πάρουν την αμοιβή τους, π.χ. ανακάλυψαν πώς να χρησιμοποιήσουν δύο ψηλά κοντάρια προκειμένου να φτάσουν μπανάνες που ήταν κρεμασμένες ψηλά.

Το 1913, ο Koffka ξεκίνησε την επεξεργασία μιας σειράς δημοσιεύσεων με τίτλο Beiträge zur der Gestalt (Συνεισφορές στην ψυχολογία του Gestalt). Μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές του Koffka ήταν η ανάπτυξη του Νου το 1921. Ο Koffka ήθελε να δώσει κάποια στοιχεία που να υποστηρίζουν την Gestalt ψυχολογία στον τομέα της αναπτυξιακής ψυχολογίας. Ο Koffka πίστευε ότι το μεγαλύτερο μέρος της πρώιμης εκμάθησης είναι αυτό που αναφέρεται ως «μάθηση αισθητικοκινητική», το οποίο είναι ένα είδος μάθησης που λαμβάνει χώρα μετά από μια συνέπεια. Για παράδειγμα, ένα παιδί που αγγίζει μια καυτή σόμπα θα μάθει να μην την αγγίζει και πάλι. Ο Koffka πίστευε επίσης ότι πολλά είδη μάθησης γίνεται με απομίμηση, αν και ο ίδιος υποστήριξε ότι δεν είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πώς λειτουργεί η μίμηση, αλλά μάλλον να αναγνωρίσουμε ότι πρόκειται για ένα φυσικό φαινόμενο. Σύμφωνα με τον Koffka, το υψηλότερο είδος της μάθησης είναι η ιδεατή μάθηση, η οποία κάνει χρήση της γλώσσας. Ο Koffka σημειώνει ότι μια σημαντική στιγμή στην ανάπτυξη των παιδιών είναι όταν καταλαβαίνουν ότι τα αντικείμενα έχουν ονόματα.

ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΣΕ ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Η ψυχολογία είναι μια εμπειρική επιστήμη που διεξάγεται με βάση την επιστημονική έρευνα, αλλά η μελέτη της συμπεριφοράς και των νοητικών διεργασιών μπορεί να προσεγγιστεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Μερικοί από τους βασικούς τομείς έρευνας της ψυχολογίας είναι η Κοινωνική Ψυχολογία, η Βιολογική Ψυχολογία, η Αναπτυξιακή Ψυχολογία και η Γνωστική Ψυχολογία. Οι ψυχολογοί που εργαζονται στους διάφορους ερευνητικούς τομείς μπορεί να μελετούν παρόμοια φαινόμενα, τα εξετάζουν όμως από διαφορετικές σκοπιές και συχνά χρησιμοποιώντας διαφορετικές μεθόδους. Για παράδειγμα, η επιθετική

συμπεριφορά μπορεί να διερευνηθεί από τον κοινωνικό ψυχολόγο ως προς τις διαφορετικές εκδηλώσεις της σε ποικίλους πολιτισμούς ενώ από το βιολογικό ψυχολόγο ως προς τους βιολογικούς παραγοντες που συμβαλλουν στη διαμόρφωση της. Οι αναπτυξιακοί ψυχολόγοι ενδιαφέρονται για τις αλλαγές που εμφανίζονται στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς με την παροδο της ηλικίας και ούτω καθε εξής.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται με την κοινωνική συμπεριφορά και την κοινωνική γνώση. Πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο, πώς η κοινωνία επηρεάζει την συμπεριφορά των ανθρώπων, πώς διαμορφώνεται η κοινωνική γνώση;

Ο Στάνλει Μίλγκραμ και η υπακοή στην εξουσία

Το 1961, ένας εικοσιεπτάχρονος επίκουρος καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Γέιλ, ο Στάνλει Μίλγκραμ, θέλησε να μελετήσει την υπακοή στην εξουσία. Σε έναν κόσμο που είχε ζήσει το Ολοκαύτωμα, οι άνθρωποι αγωνίζονταν να κατανοήσουν πως τόσο πολλοί αξιωματικοί των SS πυροβόλησαν, εξολόθρευσαν με θανατηφόρα αέρια, απαγχόνισαν και βασάνισαν με πολλούς άλλους τρόπους 12 εκατομμύρια ανθρώπους, με διαταγή υποτίθεται των επικεφαλής των. Η ευρέως αποδεκτή εξήγηση συνδεόταν με την τότε δημοφιλή έννοια της «αυταρχικής προσωπικότητας», η οποία βασιζόταν στην υπόθεση ότι, αν κάποιος βιώσει κατά την παιδική του ηλικία συγκεκριμένες εμπειρίες στο αυστηρό πνεύμα της τευτονικής παράδοσης, αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να διαμορφωθούν άνθρωποι που, κατόπιν καθοδήγησης, θα έκαναν οτιδήποτε σε οποιονδήποτε. Ο Μίλγκραμ, κοινωνικός ψυχολόγος, υποψιάστηκε ότι αυτή η εξήγηση ήταν υπερβολικά στενόμυαλη. Πίστευε πως η αλήθεια για την καταστρεπτική υπακοή εξαρτιόταν λιγότερο από τη δύναμη της προσωπικότητας και περισσότερο από τις συνθήκες. Σύμφωνα με τον Μίλγκραμ, κάθε ιδιαίτερα πειστική κατάσταση θα μπορούσε να οδηγήσει κάθε λογικό ανθρώπινο ον να εγκαταλείψει τους ηθικούς ενδοιασμούς του και, κατόπιν εντολών, να διαπράξει κτηνωδίες. Προκειμένου να επαληθεύσει την υπόθεση του, ο Μίλγκραμ έστησε μια από τις σημαντικότερες και πλέον φρικιαστικές φάρσες στην ιστορία της ψυχολογίας. Δημιούργησε μια ψεύτικη, πειστική όμως, «μηχανή ηλεκτροσόκ».

Στρατολόγησε εκατοντάδες εθελοντές και τους διέταξε να υποβάλουν, όπως πίστευαν, σε ηλεκτροσόκ σε θανατηφόρα επίπεδα, έναν ηθοποιό –ο οποίος προσποιούνταν ότι πονούσε, ακόμα κι ότι πέθαινε. Πόσο θα προχωρούσαν αυτοί οι άνθρωποι υπό τις διαταγές κάποιων άλλων; Πόσοι συνηθισμένοι πολίτες θα υπάκουαν τις εντολές του υπεύθυνου του πειράματος να κάνουν ηλεκτροσόκ; Πόσοι θα επαναστατούσαν; Ίδού τι διαπίστωσε ο Μίλγκραμ.

Η αφορμή του πειράματος, ήταν η δίκη στην Ιερουσαλήμ, του Γερμανού εγκληματία πολέμου, Αντολφ Αιχμαν. Ο Μίλγκραμ επινόησε αυτή την ψυχολογική μελέτη για να απαντήσει στο ερώτημα: Είχαν ο Αιχμαν και οι συνεργοί του στο «Ολοκαύτωμα», αμοιβαία πρόθεση, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους στόχους του «Ολοκαυτώματος»; Το πείραμα του Μίλγκραμ έτεινε να αποδειξει πως οι συνεργοί απλά εκτελούσαν τις εντολές, παρ' ότι παραβίαζαν βαθύτατα τις ηθικές αρχές τους.

Για τις ανάγκες του πειράματος ο Milgram δημοσίευσε μια αγγελία σε εφημερίδες ζητώντας την εθελοντική συμμετοχή αμερικανών ανδρών σε μια μελέτη για τη μάθηση και τη μνήμη έναντι μικρής αμοιβής. Οι εθελοντές πληρώθηκαν από 4 δολάρια για την συμμετοχή τους και ήταν ηλικίας μεταξύ 20 και 50 ετών, διαφόρων επαγγελματιών και διάφορου μορφωτικού επιπέδου.

Ο Μίλγκραμ είχε φτιάξει μία ψεύτικη ηλεκτρική καρέκλα και είχε προσαρμόσει έτσι το δωμάτιο ώστε να φαίνεται όσο το δυνατόν γίνεται πιο αληθινό ότι όντως πρόκειται για μια καρέκλα ηλεκτροσόκ και ότι όλοι αυτοί η μηχανισμοί και τα κουμπιά μπορούν να προκαλέσουν ηλεκτροσόκ σε οποιονδήποτε επιχειρήσει να κάτσει εκεί. Επόμενο βήμα του ήταν να τοποθετήσει δύο ηθοποιούς στον χώρο όπου θα βρίσκονταν το υποκείμενο. Ο ένας ηθοποιός υποδύοταν τον γιατρό, φορούσε μια άσπρη ποδιά και είχε ένα πολύ σοβαρό πρόσωπο κάνοντας την όλη κατάσταση να φαίνεται πιο σοβαρή και αληθινή. Ο δεύτερος ηθοποιός ήταν αυτός που θα καθόταν στην ηλεκτρική καρέκλα και που κάθε φορά που θα πρόφερε ή θα έλεγε λάθος την αλληλουχία λέξεων που θα του δινόταν από το υποκείμενο, το ίδιο το υποκείμενο θα του έκανε ηλεκτροσόκ. Θα ξεκίναγε από τα 15 volt και θα έφτανε έως τα 450, που ήταν βέβαιος θάνατος, αφού είχε δοκιμαστεί στο ίδιο το υποκείμενο πρώτα τα 45 volt απλά για να έχει μια επίγνωση για τον πόνο που μπορεί να του προκαλέσει.

Στο πείραμα συμμετείχαν κάθε φορά δύο άτομα, τα οποία μετά από εικονική κλήρωση αναλάμβαναν είτε το ρόλο του μαθητή είτε το ρόλο του δασκάλου. Γινόταν μια στημένη κλήρωση με δυο διπλωμένα χαρτάκια, όπου υποτίθεται πως

το ένα έγραφε «εξεταστής» και το άλλο «εξεταζόμενος». Έτσι ο καθένας θα έπαιρνε τον ρόλο που θα έγραφε το χαρτάκι που θα τραβούσε. Στην πραγματικότητα όμως, και τα δυο χαρτάκια έγραφαν «εξεταστής» κι έτσι ο εθελοντής έπαιρνε πάντα αυτόν τον ρόλο, ενώ ο συνεργάτης του Μίλγκραμ έλεγε ψευδώς (φυσικά) ότι το χαρτάκι του έγραφε «εξεταζόμενος». Στην πραγματικότητα ο μαθητής ήταν ο συνεργός του ερευνητή και ο δάσκαλος ο πραγματικός συμμετέχων που είχε ως έργο του να υποβάλλει σε ηλεκτροσόκ τον μαθητή, η ένταση του οποίου ήταν αυξανόμενη κάθε φορά που ο μαθητής έκανε λάθος στην απομνημόνευση λέξεων. Ο μαθητής που ήταν και συνεργός του Milgram έπρεπε να μάθει έναν κατάλογο με ζευγάρια λέξεων, η καθεμία από τις οποίες, είχες τέσσερις δυνατές απαντήσεις-συνδυασμού και κάθε φορά που αποτύγγανε να συσχετίσει τη σωστή λέξη, ο δάσκαλος έπρεπε να του εκπέμπει αυξανόμενης έντασης ηλεκτροσόκ., Αφού μεταφέρονταν σε ξεχωριστά δωμάτια, ώστε ο ένας να μη βλέπει τον άλλον, το πείραμα ξεκινούσε. Για κάθε λάθος του μαθητή, ο δάσκαλος τον τιμωρούσε αρχικά με 15 V και για κάθε επόμενο με 45 V κ.ο.κ.. Για να γίνει πιστευτό αυτό, ο «εξεταζόμενος» προσποιήθηκε δυσφορία όταν πληροφορήθηκε πως θα «τιμωρείται» με ένα μικρό «ηλεκτροσόκ», σε κάθε λανθασμένη απάντησή του, ενώ στον «εξεταστή» έγινε δοκιμαστικά μια πραγματική ηλεκτρική εκκένωση, μικρής ισχύος, αλλά ικανή να τον «ταρακουνήσει», για να έχει υπόψιν του το πως θα νιώθει ο «εξεταζόμενος», όταν θα «τιμωρούνταν». Όταν ξεκίνησε η διαδικασία του πειράματος, η ηλεκτρογεννήτρια αποσυνδέθηκε από το χέρι του «εξεταζόμενου» και συνδέθηκε σ' ένα μαγνητόφωνο, το οποίο αναπαρήγαγε προηχογραφημένους ήχους με κραυγές πόνου, αναλόγως με την ένταση του ρεύματος που υποτίθεται πως διαπερνούσε τον «εξεταζόμενο», κάθε φορά που πατούσε το πλήκτρο του «ηλεκτροσόκ» ο «εξεταστής». Μετά από μερικές «λανθασμένες» απαντήσεις κι ανάλογες ηλεκτρικές εκκενώσεις, αυξανόμενης εντάσεως, ο «εξεταζόμενος» άρχισε να διαμαρτύρεται, να κλαίει και να παραπονιέται για τα καρδιακά του προβλήματα, να χτυπά τον τοίχο που τον χώριζε από τον «εξεταστή» και στην συνέχεια σταματούσε ν' απαντά, δίνοντας την εντύπωση πως δεν έχει τις αισθήσεις του.

Κάθε φορά που κάποιος «εξεταστής», εξέφραζε την επιθυμία να σταματήσει, ο πειραματιστής τού έδινε τέσσερις παραινήσεις, με την εξής σειρά: 1. Παρακαλώ συνεχίστε. 2. Το πείραμα απαιτεί να συνεχίσετε. 3. Είναι απολύτως σημαντικό να συνεχίσετε. 4. Δεν έχετε άλλη επιλογή, πρέπει να συνεχίσετε. Αν ο εθελοντής επέμενε στην αποχώρησή του, μετά κι απ' τις τέσσερις αυτές παραινήσεις, τότε το πείραμα διακόπτονταν. Διαφορετικά, συνεχίζονταν, μέχρι η ένταση της

υποτιθέμενης ηλεκτρικής εκκένωσης να φτάσει το μέγιστο όριο των 450 Volt, για τρεις συνεχόμενες φορές.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι με τη διαταγή του ερευνητή όλοι οι συμμετέχοντες έφτασαν τα 300 V και το 65% (26 από τους 40), μέχρι το δυνατότερο σοκ που υπήρχε στη γεννήτρια, αποτέλεσμα πολύ διαφορετικό από τις προβλέψεις. Ενδεικτικό είναι ότι πριν από το πείραμα, ο Milgram ζήτησε από μία ομάδα ειδημόνων να προβλέψει τι ποσοστό θεωρούσε ότι θα συνέχιζε μέχρι το τέλος. Αυτοί πίστευαν ότι μόνο 10% των συμμετεχόντων θα ξεπερνούσαν τα 180 V, ενώ προέβλεψαν ότι κανείς δεν θα ολοκλήρωνε την διαδικασία. Χαρακτηριστικές συμπεριφορές των συμμετεχόντων ήταν η μεγάλη ένταση όταν έκαναν τα πιο δυνατά σοκ με εμφάνιση ιδρώτα, αναστεναγμούς, νευρικό γέλιο και χαμόγελο .

Τα αποτελέσματα που εξήγαγε ο Milgram δημιούργησαν αναστάτωση στο χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, όσον αφορά την ηθική πλευρά του θέματος, λόγω της ψυχολογικής πίεσης που ασκήθηκε στους εθελοντές. Τα αποτελέσματα του πειράματος προκάλεσαν έκπληξη καθώς το 65% των συμμετεχόντων έφτασαν μέχρι το τέλος. Συνέχιζαν δηλαδή να χορηγούν υψηλά επίπεδα ηλεκτροσόκ ακόμη και όταν το θύμα υποτίθεται ότι είχε χάσει τις αισθήσεις του. Η έρευνα του Milgram για την υπακοή και τα συμπεράσματα που διεξήχθησαν θίγουν σημαντικές παραμέτρους που ερμηνεύουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Έδειξε ότι συνηθισμένοι άνθρωποι είναι ικανοί να προξενήσουν κακό σε έναν συνάνθρωπο τους, ειδικά όταν δεν αναλαμβάνουν οι ίδιοι τις ευθύνες των πράξεων τους. Τότε υπακούν εντολές χωρίς να σκέφτονται και να τις αξιολογούν..... Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, πως πειράματα, ανάλογα μ' αυτά του Μίλγκραμ, πραγματοποιήθηκαν κι αργότερα, από άλλους επιστήμονες, με παρόμοια αποτελέσματα και σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα, με ακόμη υψηλότερα ποσοστά ολοκλήρωσης του πειράματος από πλευρά των εθελοντών.

Το πείραμα Συμμόρφωσης -The Asch Conformity Experiment

Από το 1950 και έπειτα ο κοινωνικός ψυχολόγος Solomon Asch ξεκίνησε μια σειρά από πειράματα πάνω στην συμπεριφορά των ανθρώπων υπό την κοινωνική πίεση, που σκοπό είχαν να μελετήσουν τις συνθήκες που οδηγούν ένα άτομο να υιοθετήσει τις απόψεις του συνόλου.

Αυτό το πείραμα πραγματοποιήθηκε χρησιμοποιώντας 123 άνδρες. Ο As έβαλε άνδρες φοιτητές που νόμιζαν ότι συμμετείχαν σε μια διαδικασία οπτικής

ευκρίνειας να καθίσουν γύρω από ένα τραπέζι μαζί με ανθρώπους που γνώριζαν τον πραγματικό σκοπό του πειράματος, αλλά παρουσιάστηκαν ως απλοί συμμετέχοντες στον εν αγνοία “πραγματικό” συμμετέχοντα, κατά ομάδες των επτά.

Στους συμμετέχοντες παρουσιάστηκε μια κάρτα με μια γραμμή, και μια άλλη δεύτερη κάρτα με 3 γραμμές, a, b και c. Ζητήθηκε τότε από τους συμμετέχοντες να πουν ποια γραμμή ταίριαζε σε μήκος με την γραμμή στην πρώτη κάρτα και τη συνέχεια να ανακοινώσουν την απάντηση τους φωναχτά. Κάθε ερώτηση με γραμμή αποκαλέστηκε “δοκιμή”. Ο “πραγματικός” συμμετέχοντας απαντούσε τελευταίος ή μια θέση πριν. Για τις πρώτες δύο δοκιμές, το “υποκείμενο” θα ένιωθε άνετα στο πείραμα, διότι αυτός μαζί με τους υπόλοιπους “συμμετέχοντες” έδιναν την προφανή, σωστή απάντηση. Στην τρίτη δοκιμή, οι συνεργάτες άρχιζαν να δίνουν όλοι την ίδια λανθασμένη απάντηση. Υπήρξαν 18 δοκιμές στο σύνολο και οι συνεργάτες απάντησαν λανθασμένα στις 12 από αυτές. Αυτές ήταν γνωστές ως “κριτικές δοκιμές”. Ο σκοπός ήταν να ερευνηθεί εάν ο πραγματικός συμμετέχοντας θα άλλαζε την απάντηση του, παρόλο που ήταν η λάθος απάντηση καθώς και κατά πόσο επηρεάζεται η συμπεριφορά του υποκειμένου από την ύπαρξη συνεταίρου ή τη δυνατότητα ανώνυμης έκφρασης.

Ο Solomon Asch θεώρησε αρχικά ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων δε θα συμφωνούσαν με κάτι φανερά λάθος, αλλά τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες συμμορφώθηκαν με την πλειοψηφία στο 37% των κριτικών δοκιμών. Ωστόσο, 25% των συμμετεχόντων δεν συμμορφώθηκαν σε καμία δοκιμή. 75% συμμορφώθηκαν τουλάχιστον μία φορά, και 5% κάθε φορά...Εξίσου σημαντικό είναι ότι όταν ο As μετά το πείραμα ρώτησε τους συμμετέχοντες γιατί συμφώνησαν με την ομάδα, αρνήθηκαν ότι το έκαναν επειδή επηρεάστηκαν από τους συνεργάτες, αλλά υποστήριξαν ότι πράγματι είδαν τις γραμμές όπως οι υπόλοιποι.

Το «πείραμα της συμμόρφωσης του As» έδειξε την απίστευτη επιρροή που ασκεί η ομάδα στο άτομο αλλά και την επιθυμία του ανθρώπου να ανήκει στο κοινωνικό σύνολο χωρίς να επιθυμεί να διαφοροποιηθεί από τους ομοϊδεάτες του.

Το πείραμα του Zimbardo – Πείραμα του Στάνφορντ

Ένα από τα σημαντικότερα και πιο δημοφιλή πειράματα στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας είναι το «πείραμα της φυλάκισης του Στάνφορντ», το οποίο διενεργήθηκε τον Αύγουστο του 1971 από τον καθηγητή Philip Zimbardo. Στο πείραμα συμμετείχαν 24 φοιτητές οι οποίοι ήταν όλοι άνδρες, και επιλέχθηκαν μετά τη διεξαγωγή ψυχολογικών τεστ, από τους συνεργάτες του Zimbardo. Αυτοί κρίθηκαν ως οι πιο νοητικά και συναισθηματικά σταθεροί και φυσικά δεν είχαν ποινικό μητρώο. Η ανάθεση των ρόλων έγινε τυχαία, οι μισοί πήραν τον ρόλο των φυλακισμένων και οι υπόλοιποι των δεσμοφυλάκων. Για να γίνει ακόμα πιο ρεαλιστικό το περιβάλλον και οι συμμετέχοντες να ταυτιστούν με τους ρόλους τους, ο Zimbardo μετέτρεψε το υπόγειο του Πανεπιστημίου του Stanford σε φυλακή, αντικαθιστώντας τις πόρτες με κάγκελα ώστε τα δωμάτια να θυμίζουν κελιά. Στον χώρο δεν υπήρχαν παράθυρα, οι «φυλακισμένοι» δεν είχαν ονόματα, αλλά αριθμούς και επιβλήθηκαν οι κανόνες που ισχύουν σε μια τυπική φυλακή. Οι τρόφιμοι φορούσαν όλοι την ίδια στολή, ενώ «οι φύλακες» κυκλοφορούσαν στον χώρο φορώντας καθρεπτιζόμενα γυαλιά ηλίου και κρατώντας γκλομπ....

Οι φρουροί είχαν εντολή να μη βλάψουν σε καμία περίπτωση σωματικά τους φυλακισμένους, αλλά να κάνουν ό,τι κρίνουν ορθότερο για τη διατήρηση της τάξης. Από την πρώτη στιγμή οι δεσμοφύλακες ταυτίστηκαν με τους ρόλους τους και άρχισαν να συμπεριφέρονται με βίαιο και αυταρχικό τρόπο στους κρατούμενους. Με το που έμπαιναν στην φυλακή, οι δεσμοφύλακες έγδυναν τους κρατούμενους για να τους εξετάσουν, στη συνέχεια τους έδιναν ένα φουστάνι να φορέσουν και τους τύλιγαν στο πόδι τους μια αλυσίδα για να τους υπενθυμίζει ότι ήταν στη φυλακή. Αρχικά, οι δεσμοφύλακες ξυπνούσαν τα μεσάνυχτα με σφυρίγματα τους κρατούμενους για καταμέτρηση και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να τους επιβληθούν. Όταν οι κρατούμενοι δεν τους υπάκουαν, τους τιμωρούσαν με σωματικές ασκήσεις και σε ακραίες περιπτώσεις τους έστελναν στη «ΤΡΥΠΑ» μία μικρή ντουλάπα η οποία λειτουργούσε ως απομόνωση. Οι πρώτες 36 ώρες στη φυλακή κύλισαν ομαλά, όταν όμως οι φοιτητές-κρατούμενοι εξεγέρθηκαν η αντίδραση των «φυλάκων»- που υπενθυμίζουμε ήταν απλοί πολίτες που συμμετείχαν σε ένα πείραμα – ήταν άμεση και βίαιη. Η κακομεταχείριση και η σκληρή αντιμετώπιση των κρατουμένων από τους δεσμοφύλακες οδήγησε στην πρώτη αποχώρηση του κρατουμένου με αριθμό 8612 λόγω συναισθηματικής κατάρρευσης. Στη συνέχεια κάθε μέρα που περνούσε αποχωρούσε και από ένας κρατούμενος. Η κατάσταση μεταξύ «δεσμοφυλάκων»

και «φυλακισμένων» στην υποτιθέμενη φυλακή κλιμακώθηκε και ανάγκασε τον Zimbardo να τερματίσει το πείραμα από την έκτη κιόλας μέρα, ενώ αρχικά είχε σχεδιαστεί να διαρκέσει δύο εβδομάδες. Το πείραμα δεν άφησε ανεπηρέαστο ούτε τον ίδιο το Zimbardo, που έδειξε μεγάλο ζήλο στο ρόλο του ως επιστάτη, επιτρέποντας και ενθαρρύνοντας τη συνέχιση της βίας. Το πιο εντυπωσιακό σχετικά με την έρευνα, ήταν ότι οι φύλακες υπό άλλες συνθήκες δεν έδειχναν ικανοί να αναπτύξουν σαδιστική συμπεριφορά. Το πείραμα κατέδειξε ότι η συμπεριφορά και η προσωπικότητα του ανθρώπου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον ρόλο του καθενός μέσα στη κοινωνία.

Το εντυπωσιακό είναι πως, σε κινηματογραφημένες συνεντεύξεις τους αρκετό καιρό μετά, οι «φρουροί» εξομολογήθηκαν ότι, κοιτάζοντας πίσω σ' εκείνες τις μέρες, δύσκολα μπορούσαν να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους, να εξηγήσουν πώς μερικά «καλά παιδιά» είχαν μετατραπεί σε βάρβαρους δεσμοφύλακες!

Φρουρός 1: «Αληθινά, δεν πίστευα ποτέ ότι θα ήμουν ικανός να επιδείξω τέτοια συμπεριφορά! Εξεπλάγην κι εγώ ο ίδιος απ' όσα έκανα. Και, ενώ τα έκανα, δεν ένιωθα καθόλου μετανιωμένος, δεν είχα ενοχές... Μόνο μετά άρχισα να συνειδητοποιώ τι είχε συμβεί.»

Φρουρός 2: «Άρχισα να νιώθω πως έχανα την ταυτότητά μου, να ξεχνώ πως συμμετείχα σε ένα πείραμα, σε μια απλή προσομοίωση της πραγματικότητας. Φοράς μια στολή, σου δίνουν ένα ρόλο και σου λένε: 'Η δουλειά σου είναι να κρατάς αυτούς τους ανθρώπους σε τάξη.' Κι εσύ μπαίνεις στ' αλήθεια στο πετσί του ρόλου από τη στιγμή που φοράς τη στολή και τα μαύρα γυαλιά, που κρατάς το ραβδί... Αυτό είναι το κοστούμι σου. Και πρέπει να ενεργείς ανάλογα όταν το φοράς.»

Ο ίδιος, ο καθηγητής, Zimbardo καταλήγει σε κάποιο πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα, δηλαδή: «Το περισσότερο κακό στον κόσμο δεν προέρχεται από ταπεινά ένστικτα, αλλά επειδή κάποιος σου υποβάλλει την ιδέα: 'Ακολούθα το πρόγραμμα', 'γίνε ομαδικός'... Όταν κάποιος πει: 'δεν είμαι υπεύθυνος', 'δεν είμαι υπόλογος', 'είναι ο ρόλος που μου ανέθεσαν', κλπ, επιτρέπει στον εαυτό του να κάνει πράγματα που ποτέ δεν θα έπραττε υπό κανονικές συνθήκες. (...) Ένας τρόπος να ερμηνεύσουμε το πείραμα είναι ότι, βάλουμε καλούς ανθρώπους σε ένα κακό περιβάλλον και είδαμε ποιος κέρδισε. Το λυπηρό μήνυμα εδώ είναι ότι, το διαβολικό αυτό μέρος κυριάρχησε πάνω στους καλούς ανθρώπους!»

ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η Γνωστική Ψυχολογία είναι ο κλάδος της ψυχολογίας που μελετά τις νοητικές διεργασίες της αντίληψης, της μνήμης, της προσοχής, της λύσης προβλημάτων, της γλώσσας κλπ.

Το πείραμα μνήμης των Loftus και Palmer

Οι ερευνητές Elisabeth Loftus και John Palmer δημιούργησαν ένα πείραμα με το οποίο θα εξέταζαν τον τρόπο λειτουργίας της μνήμης. Έβαλαν 45 μαθητές να δούν ένα βίντεο το οποίο έδειχνε τρακαρισμα από αυτοκίνητα. Ύστερα τους έκαναν διάφορες ερωτήσεις αλλά η μια ήταν αυτή που θα καθόριζε το αποτέλεσμα της έρευνας τους. Χωρισαν τους μαθητές σε ομάδες των 9 και τους ρώτησαν για την ταχύτητα των αυτοκινήτων, δηλαδή για το ποσο γρήγορα έτρεχαν τα αυτοκίνητα όταν χτύπησαν, χρησιμοποιώντας λέξεις όπως "hit", "smashed", "collided", "bumped" και "contacted". Καθε μία από αυτές τις λέξεις διέφερε έστω και λίγο. Μαθητές που ρωτήθηκαν με λέξεις όπως smashed εκτίμησαν ότι τα αυτοκίνητα έτρεχαν με μεγαλύτερη ταχύτητα από αυτούς που χρησιμοποίησαν στην ερώτηση την λέξη contacted. Μια εβδομάδα αργότερα ρωτήθηκαν όλοι αν υπήρξαν σπασμένα τζαμιά. Αυτοί που τους είχαν ρωτήσει με πιο βαριές λέξεις όπως το smashed είπαν πως υπήρχαν σπασμένα τζαμιά, κάτι το οποίο δεν ίσχυε. Το πείραμα αυτό επαναλήφθηκε με περισσότερους μαθητές (150) και το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο. Οι ερευνητές έβγαλαν το συμπέρασμα πως οι λέξεις που χρησιμοποιούμε διαστρεφλουν την μνήμη και όταν βλέπουμε κάτι επικεντρωμαστέ στο κύριο γεγονός και όχι στα δευτερεύοντα τα οποία είναι δυνατόν να μην τα ελέγξουμε καν. Επίσης αυτό το γεγονός μπορεί να γίνει και σε συναισθηματικά φορτωμένες καταστάσεις και επιβεβαιώνει πολλά αλλά θέματα στις έρευνες των ψυχολόγων.

Το μέγεθος της βραχυπρόθεσμης μνήμης

Ο αριθμός 7 γενικά είναι κάτι που συναντάμε, οι 7 θάλασσες, οι 7 μέρες της εβδομάδας, τα 7 θαύματα του κόσμου. Αυτό το φαινόμενο ώθησε τον George A. Miller να γράψει το 1956 για αυτόν τον μαγικό αριθμό «Το πρόβλημα μού είναι ότι με καταδιώκει ένας ακέραιος αριθμός». Ο Miller διαπίστωσε τελικά μέσα από πειράματα πως τα γεγονότα που μπορεί να συγκρατησει ο ανθρώπινος νους στην

βραχυπρόθεσμη μνήμη αριθμούνται γύρω από τον αριθμό 7.(συν πλην 2) π.χ. τα περισσότερα υποκείμενα των πειραμάτων μπορούσαν να θυμούνται μέχρι 5 με 9 διαφορετικούς αριθμούς στην σειρά που τους ζητούσαν να απομνημονεύσουν.

ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η Βιολογική Ψυχολογία εξετάζει τις βιολογικές βάσεις της συμπεριφοράς και των νοητικών λειτουργιών. Προσπαθεί να εξηγήσει τις σχέσεις ανάμεσα στη συμπεριφορά και τη λειτουργία κυρίως του νευρικού και ενδοκρινολογικού συστήματος. Για παράδειγμα, ο βιολογικός ψυχολόγος που εξετάζει τις βιολογικές βάσεις της επιθετικότητας, θα διερευνήσει το ρόλο που διαδραματίζουν οι διαφορές ορμονών ή θα εξετάσει τη σχέση των εγκεφαλικών λειτουργιών με την επιθετικότητα.

Ο Donald Hebb Olding FRS (22 Ιουλίου 1904-20 Αυγούστου, 1985) ήταν ο Καναδός ψυχολόγος ο οποίος είχε μεγάλη επιρροή στο χώρο της νευροψυχολογίας, όπου ζήτησε να κατανοήσουν πώς η λειτουργία των νευρώνων συνέβαλαν στις ψυχολογικές διαδικασίες όπως η μάθηση. Είναι γνωστός για την θεωρία Hebbian μάθησης, την οποία εισήγαγε στο κλασικό έργο του 1949 Ο Οργανισμός της Συμπεριφοράς. Έχει χαρακτηριστεί ως ο πατέρας της νευροψυχολογίας και των νευρικών δικτύων.

ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΤΕΛΙΚΑ ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ;

Συμπερασματικά από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι το πείραμα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο των ερευνών των ψυχολόγων που λειτουργεί ως αρωγός στην εξαγωγή των συμπερασμάτων κάθε έρευνας και στην θεμελίωση κάποιων από των σημαντικότερων ψυχολογικών θεωριών. Ωστόσο παρατηρήθηκε, μέσω της συλλογικής έρευνας των μαθητών που ασχολήθηκαν με το Project, ότι ορισμένα πειράματα ενέχουν κινδύνους για την ψυχοβιολογική υπόσταση των ανθρώπων που έχουν κληθεί να συμμετάσχουν εθελοντικά επί το πλείστον, ενώ άλλα πειράματα αφήνουν μεταψυχολογικά τραύματα στους συμμετέχοντες. Βέβαια η εξαγωγή των συμπερασμάτων στηρίζεται στα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων ανθρώπων που συμμετείχαν στο πείραμα και τις περισσότερες φορές η θεωρία κάποιου ψυχολόγου δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα αλλά ούτε επαληθεύεται για όλες τις ομάδες του πληθυσμού. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι κληθέντες συμμετέχοντες σε πειράματα όπως αυτό του Stanford, του Milgram κ.α αλλά και ο μικρός Albert, που χρησιμοποιήθηκε ως «πειραματόζωο» στο πείραμα του Watson παρουσιάζουν διαταραχές στην συμπεριφορά τους λόγω της επίδρασης που είχε το πείραμα σε αυτούς ενώ δεν μπορούσαν να ξεπεράσουν ποτέ τα ψυχολογικά τραύματα που τους προξενήθηκαν. Κλείνοντας, κατανοούμε πως από την μία η έννοια του πειράματος φαντάζει απαραίτητη στον ψυχολογικό τομέα ωστόσο χρειάζεται οι ερευνητές να λαμβάνουν υπόψη τις δυσμενείς συνέπειες που υπάρχει περίπτωση να προκαλέσει το πείραμα ενώ είναι αναγκαίο να σέβονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων χωρίς να προσπαθούν να τα τροποποιήσουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΤΕΛΛΑ ΒΟΣΝΙΑΔΟΥ, *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2001.

Lauren Slater “Το κουτί της ψυχής”, μετάφραση Δ. Αλεξανδρή, εκδόσεις οξύ, Αθήνα 2009.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.balancediet.gr/μιλώντας-για-ψυχολογία-διάσημα-πειράμ/

www.mixanitouxronou.gr/o-skilos-tou-pavlof-to-pirama-pou-efere-tin-epanastasi-stin-psichologia-o-diasimos-pavlof-vasanize-ta-skilia-tou-ke-borouse-na-katigori-anikta-tous-bolsevikous-choris-sinepies/

www.antikleidi.com/2013/09/11/how-fears-develop/

<https://el.wikipedia.org/wiki>

<http://www.mixanitouxronou.gr/pia-apo-tis-tris-grammes-ine-isi-me-tin-proti-kante-ke-esis-to-pirama-tis-simmorfosis-pou-exigi-tin-anthropini-simperifora/>

<https://narcohypnosis.wordpress.com/2011/06/24/the-asch-conformity-experiment/>

<http://www.psychorropia.gr/-asch-conformity-experiment/>

[https://www.youtube.com/watch?v=lz00fwDJYCI&feature=youtu.be/Το_πείραμα_Asch_/_The_Asch_Experiment_\(Greek_Subtitles\)](https://www.youtube.com/watch?v=lz00fwDJYCI&feature=youtu.be/Το_πείραμα_Asch_/_The_Asch_Experiment_(Greek_Subtitles))

<http://www.tovima.gr/opinions/useropinions/article/?aid=681064>

<http://www.mixanitouxronou.gr/ti-tha-ekanes-an-ginosoun-desmofilakas-to-pirama-opou-kathimerini-anthropi-prospiihikan-tous-desmotes-ke-alli-tous-filakismenous-diekopi-noritera-logo-tis-anexelegktis-vias/>

[https://www.youtube.com/watch?v=1M573ZhKrf8/Το_πείραμα_της_φυλακής_\(Φίλιπ_Ζιμπάρντο\)](https://www.youtube.com/watch?v=1M573ZhKrf8/Το_πείραμα_της_φυλακής_(Φίλιπ_Ζιμπάρντο))

<http://www.cna.gr/stories/to-peirama-tou-stanley-milgram-peirama-tis-fylakis/>

<http://www.mixanitouxronou.gr/to-pirama-tis-ipakois-sinithismeni-polites-ekanan-ilektrosok-se-simpolites-tous-epidi-afti-itan-i-entoli-to-pirama-pou-exigise-tis-thiriodies-ton-nazi/>

<https://www.e-psychology.gr/diafora-themata-psychologias/105-psychpedia/diasima-peiramata-psychologias/730-milgram-experiment.html>

https://www.youtube.com/watch?v=fCVII-_4GZQ (Milgram Obedience Study)